

A templomos rend tündöklése és bukása

Alain Demurger: Vie et mort de l'ordre du Temple 1118–1314.

Paris, Seuil, 1989.

Kevés fejezete van a középkornak, mellyel annyian foglalkoztak volna, mint a templomos rend alig két évszázados történetével. A rend már működése idején felkeltette a kívülállók érdeklődését, a „rejtélyes” körülmények között lezajló feloszlás pedig még jobban tüzelte ezt a kíváncsiságot. Valószínűleg ennek tudható be az a többszáz könyv, cikk, tanulmány, mely különféle nézőpontokból (hadtörténeti, művelődéstörténeti, egyház- vagy vallástörténeti, misztikus, ezoterikus stb.) igyekszik megragadni a rend szellemét, szellemiségét, feltárni és megmagyarázni a likvidáláshoz vezető utat. Még mindig sokan keresik – szó szerinti, illetve átvitt értelemben – a templomos rend „titkát”. Legalább ennyire kutatott a rend „utóélete” is: megszűnt-e egyáltalán, s ha nem, akkor milyen körülmények, milyen keretek között élt tovább? Ez a kérdés a szabadkőművesség korával kezdődően vált lényegivé; a 18. századra ugyanis kialakult a mítosz, mely szerint a Salamon-templom építőinek tudását a keresztetek, jelszül a templomos lovagok megszerezték, majd ezt a rend utolsó nagymestere, Jacques de Molay kivégzése előtt továbbadta a későbbi szabadkőműveseknek. Ez a „szabadkőműves-kapcsolat” azután egyre subjektívebbé tette a rend értékelését, éppen az egyes szerzők szabadkőművességhez fűződő különböző előjelű viszonya miatt. Az utóélet értékelését s a rend történetének kutatását bonyolítja az is, hogy még a huszadik században is vannak magukat templomosnak valló társaságok (egy ilyen társaság tagjai például azok az amerikai tisztek, akik 1919-ben megvásárolják és hazaszállítják a rend egyik franciaországi

kápolnájának köveit, vagy azok, akik 1983-ban a *Le Monde*-ban elhelyezett hirdetésükben a rend újjászületését jelzik). Nem egy történelmi regény is a templomosokat választotta témájául, illetve szerepelteti őket kulcspozícióban, igen nagy mértékben befolyásolva ezzel a közvéleményt nemcsak a rend, hanem a történelmi események általános megítélésében is. Elég talán egyetlen példát, a Maurice Druon által írt *Elátkozott királyok*at említeni; itt a templomos nagymester átka okozza és vetíti előre a Capetingek vesztét.

Teljes tehát a konfúzió. Ebben a konfúzióban próbál meg rendet teremteni Alain Demurger francia történész, a Paris-I egyetem tanára *Vie et mort de l'ordre du Temple* című könyvével, mely a Seuil kiadó *Points Histoire* sorozatában jelent meg. (A téma népszerűségét jelzi, hogy az első kiadás 1985-ben jelent meg, míg az általam olvasott második 1989-ben.) Már a mű címe (A templomos rend élete és halála) is jelzi, hogy Demurger nem egyetlen részproblémával, nem is a templomosok titkával, hanem a rend egészének történetével kíván foglalkozni, beleértve természetesen a feloszlás kérdéskörét is.

Bevezetőjében a rend utóéletével kapcsolatos, már említett érdekességek leírása után leszögezi – ezzel egyet kell értenünk –, hogy a kathar-valdens eretnokség, valamint Jeanne d'Arc mellett Franciaországban a templáriusok története az ún. ál-történelem (pseudo-histoire) legkedveltebb témája. Eppen ezért a témában kutató történészeknek el kell választania egymástól a rend történetét és rend köré fonódott legendák történetét. Ez pedig nem túl könnyű feladat, hiszen a rend élete bővelkedik a homályos részletekben.

Homály övezi már a rend létrejöttének (*Les origines*) körülményeit is; leginkább az alapítás dátuma bizonytalan.

A Demurger által használt legfontosabb kortárs szerző (templomos-kortárs, nem alapítás-kortárs), Vilmos tyrusi püspök 12. század végéről származó művében 1118-at jelöli meg, mások ettől eltérő időpontot. Ebből fakadóan különféle számítások láttak napvilágot; szerzőnk azonban azt sugallja, elégedjünk meg azzal, hogy a rendet valamikor 1129., az első szabályzat megalkotása előtt alapította a Szentföldre az 1104-ben lezajlott első utazása után 1114-ben visszatérő Hugues de Payns champagne-i lovag, Clairvaux-i Szent Bernát közeli ismerőse. A rend létrehozásának okai mai szemmel nézve egyszerűek: az első kereszties hadjáratot befejező lovagok egy része tovább akart harcolni, a kereszties államoknak védelemre, állandó fegyveres erőre volt szükségük, a pápa pedig befolyását és a kereszties háború gondolatának ébrentartását kívánta biztosítani. Mindezt természetesen áthatja a Krisztusért vívott háború spiritusa; ezért is nevezik az első időkből a templomosokat militia Christi-nek. Természetesen egy javarészt francia földről származó lovagok által alapított egyházi lovagrend nem vonhatta – és nem is akarta magát kivonni – a század szellemi vezére, Szent Bernát befolyása alól. Kapcsolatuk annyira szoros, hogy a rend szabályzata is az ő sugalmazására született, s természetesen magán viseli a bernáti keresztény miszticizmus hatását. Bernát lesz az, aki De laude novae militiae című munkájában a templomosokat állítja ideálként valamennyi keresztény lovag elé. Nem véletlenül nevezik a rendet Szent Bernát kedves gyermekeinek. Privilegiumaikat viszont már a pápától kapták: tizedmentesség, saját papok, közvetlen függés a Szentszéktől. Az adományok pedig a világi urak kezéből származnak; ennek része volt az is, hogy a leendő templomos vagyonával együtt lépett be, majd ez a szegénységi fogadalom után a rend tulajdonába került. Ennek a szervezeti felépítést és működést meghatározó hármasnak leírását adja könyve első részében Demurger, nem

riadva vissza a szabályzat pontonkénti ismertetésétől, a latin és francia nyelvű változat közötti értelembeli különbségek feltárásától sem. Ez utóbbinak fontosságát az adja, hogy a lovagok döntő része egyáltalán nem értett latinul, csak a – néhol zavaró – francia fordításban ismerték saját szabályzatukat. Szintén a kezdeti körülmények kutatása közben tűnik fel a ribat, a muzulmán világ hátrvédékének vallási, kulturális és katonai központként funkcionáló erődítménye. A párhuzam nem lehet a véletlen műve: a keresztiesység peremvidékein található templomos rendházak gyakorlatilag ugyanezeket a szerepeket kapják.

A továbbiakban Demurger két szálon vezeti végig a rend történetét: az egyik a Szentföld és a kereszties hadjáratok eseményeit követi, a másik pedig a nyugati „hátsószög” fokozatos kiépülését és működését segít megismerni. A sorrend nem véletlenszerű: a templomosok (s általában szentföldi rendek) számára Nyugat-Európa volt a tengerentúl, Jeruzsálemet tekintették spirituális és adminisztrációs központnak egyaránt.

A könyv második nagy fejezete már a működő s önmagában teljes egészet alkotó rendet mutatja be. A templomosok folyamatosan harcolnak a Szentföldön és Hispániában, s bár a kereszties eszmeiség a békét favorizálja, a hitetlenek ellen vívott háború szent és igazságos volta igazolja működésüket. Ebben az állandó harcban alakul ki 12. század közepén a rend későbbi formája, hierarchiája, élén a nagymesterrel, ekkor válik szimbólummá a fehér köpeny, a csatában külön őrzött zászló (Baucent) vagy éppen a pecsét (két ember egy lovon, a templomosoknál ugyanis két lovag alkotja az alapvető katonai egységet). Ekkoriban uniformizálják viseletüket (rövidre vágott haj, szakáll) és „találják ki” a zászló becsületét. Kialakul a belső szokásrend, a rendbe történő felvétel feltételrendszere és menete, melynek legfontosabb eleme a hármasság fogadalom (engedelmesség, önmegtartóztatás, szegénység).

A harmadik részben Demurger a 12. század állandó harckészültségben levő templomos hadseregével, a rend szándékaival és törekvéseivel ismerteti meg bennünket. 1130–1152. között a templomos lovagok jobbra az Ibériai-félszigeten harcolnak, mint a reconquista résztvevői, a Szentföldön inkább csak képviseltetik magukat. Ez jelzi, hogy a lovagok komolyan vették hivatásukat: ahol csak lehet, küzdeni a keresztény hit ellenségei ellen. A 2. és a 3. kereszties hadjárat során viszont Ázsiában már az ő fegyelmezett csapataik védik az európaiakat. A század végére pedig – a johannitákkal együtt – egyértelműen ők a kereszties államok meghatározó erői. Ennek az erőnek a tudata gyakran az eredeti célkitűzésekhöz nem illő politikai ambíciókat is maga után von: Gérard de Ridefort, a „templomos rend rossz szelleme” nagymestersége idején (1185–1189) a lovagok már nem csupán a háborúval foglalkoznak; politikai tényezőként igyekeznek formálni a Szentföld életét. Nem lehet azonban elhallgatni a körülményeket: a még létező kereszties államok között és azokon belül viszályok dúlnak, IV. Balduin jeruzsálemi király leprája miatt nem képes irányítani országát. Ez a helyzet talán kedvező is a lovagrendnek; Demurger egyik legfontosabb megállapítása éppen az, hogy az erős lovagrend gyenge királyi (központi) hatalmat feltételez és kíván meg. A politikai ambíciók azonban rossz véget érnek: a rend végül nem tud beleszólni a ciprusi királyság öröklésébe, s a Szaladin ellen 1187-ben vívott, katasztrofális vereséggel végződő hattini csatában elesik a szentföldi dominanciára törő, de belső megosztottságtól szenvedő rend lovagságának színe-java. A folytatás pedig még szomorúbb: Szaladin elfoglalja a jeruzsálemi királyság területét a fővárossal, így tehát a templomosok anyarendházával együtt.

Ezzel zárja Demurger a rend 12. századi harcainak történetét; a következő fejezetet a „hátszágnak” szenteli. Nyugatról érkezik ugyanis az utánpótlás (Le soutien logistique): emberék, gabo-

na, fegyverek, lovak és pénz. Hogy fedezze a Keleten vívott háború költségeit, a rend kénytelen Nyugaton „gyarmatosítani”; az itteni commanderie-k profitra termelnek. A per idején – és kiváltképp utána – óriásnak mondott jövedelmek azonban – bár a rend élen jár a szolgáltatások pénzben való követelésében – nem jutnak be a kincstárba: a háború azonnal elszippant mindent. A háború indokolja azt is, hogy a rend a vallási közösség természetétől idegen pénzt teszi működése egyik alapjává.

Szó sincs tehát mesés gazdagságról; annál inkább figyelmet érdemel a rend birtokainak szervezetsége, a rendházak és rendtartományok Európát behálózó rendszere. Ez már tudatos fejlesztés eredménye: a rend mindent megtesz, hogy birtokai a lehető legnagyobb legyenek és összefüggő egységet alkoszanak. Ennek érdekében a pereskedéstől vagy éppen a birtokfoglalástól sem riadnak vissza. Pénzügyeikről is híres a templárius rend: rendházak – éppen a kiterjedt hálózat miatt – egy nemzetközi bankrendszer fiókjaiként is működtek; számos templomos lesz az európai uralkodók pénzügyi tanácsadója; a francia királyi kincstárt a 13. század végéig a párizsi rendház, a Temple őrzi. Némileg csorba esik viszont a rend tekintélyén és megbízhatóságán, mikor 1263-ban a későbbi I. Edward angol király fegyvereseivel behatol a londoni New Temple-be, és kifosztja az ott magánszemélyek által elhelyezett kincsesládákat.

Egy francia történész természetesen foglalkozik a templomos rendházak mindennapi életével is: találunk leírást az abszolút hátszágnak (Franciaország) és a tűzvonalhoz közel (Aragónia) zajló életről is. Ami a rendház jellegét illeti, az a békés területeken semmiben sem különbözik a többi kolostortól, a határhoz közel viszont a rendház egyszerűen birtokközpont („óriási major-ság”) és erőd. Szó esik a rend templom-építészetének „álproblémájáról” is. Sokáig egységes, a számmisztikán alapuló, s a Szent Sír vagy éppenséggel Salamon templomát utánzó köralaprajzot tételez-

tek fel, egy-egy építményből kiindulva. A feltárt vagy ismert saját építésű templomok azonban inkább oktagonális alaprajzúak, s korántsem egységeseek. Ami ellenben vitathatatlan: a gótikus építészeti stílus igen szép alkotásai.

Nagy kérdés, hogy mit kap a templomos nyugat az állandó utánpótlásért cserébe? Demurger válasza: információt. Ennek az információnak a titokban tartása, a rendi hálózaton keresztül történő terjesztése vagy éppen bizalmas közlése teszi a rendet oly értékessé a pápa vagy a nyugati uralkodók szemében. Gyakran bíznak a templomosokra diplomáciai feladatokat, ők a kor legtöbbet foglalkoztatott követei.

Az ötödik fejezet a rend 13. századi történetével foglalkozik. Ez a század lesz tanúja a rend hatalmi zenitjének a Szentföldön, de ez a század fogja látni a templomosok menekülését is Akkonból, az utolsó keresztény erődből. Az 1220-as években elért hatalmi csúcson azonban nem egy pozitív folyamat vége: ekkor már gyakorlatilag a rend az egyetlen keresztény erő (természetesen nem szabad megfeledkeznünk a johannitákról); éppen ezért meg kell osztania erejét és el kell merülnie a kis- és nagypolitika mocsarában. A század elején szintén csúcsra jutó pápai hatalom pedig szeretné bevonni a rendet európai csatározásaiba. A katarok ellen meghirdetett kereszties háborúban még látunk templomosokat; amikor viszont az egyházfő itáliai ellenfelei ellen kíván kereszties hadjáratot indítani és ebben a híres harcos templomos lovagok segítségével élni, a rend nemtetszését fejezi ki: el kellene fordulnia eredeti missziójától, a pogányok elleni harctól.

A század folyamán már változik a helyzet a Szentföldön és az európai politikában is: a lovagi harcmodor, a nehézlóvaság elsőpró rohama nem jelent már taktikai fölényt, a muzulmánok és keleti szövetségeseik fokozatosan nyomulnak előre. A kereszties eszme is vesztett eredeti vonzerejéből; az európai uralkodók most már a pápaság egyeduralmi törekvéseit látják benne. A 13.

század kereszties háborúi már vagy eltérnek az eredeti célkitűzéstől (az 1202–1204-es negyedik hadjárat Bizánc elfoglalásával ér véget, 1228-ban II. Frigyes önmagát kívánja népszerűsíteni), vagy pedig egyéni, elszigetelt vállalkozások (Szent Lajos hadjáratai). A kereszties eszme hanyatlása viszont maga után vonja a szentföldi utánpótlás elapadását, a lovagrendek kifáradását. Ez is egyik oka lesz a keresztienyek kiszorulásának. Ez a hanyatlás és visszavonulás pedig már a templomos rend létét is veszélyezteti: a nemzetekfölötti szervezet létének egyetlen értelme – a reconquistából való „kiléptetés” után – a szentföldi harc. Itt viszont vereség vereséget követ, s miután 1291-ben Akkon (Acre) is elesik, nincs többé keresztieny erő Palesztinában. Tagadhatatlan viszont, hogy a templomosok az utolsó pillanatokig küzdenek. Az erőd elhagyása után Cipruson próbálnak – sikertelenül – letelepedni, nem tudják választani a „johannita megoldást” sem (az ispotályosok Ródosz szigetét foglalták el). A Szentföld visszahódításának gondolatát továbbra sem adják fel; segítséget azonban nem kapnak.

Az így kialakult helyzetben a rend Európában igyekszik berendezkedni. Ez már nem sikerülhet: a kialakulóban lévő központosított monarchiák (elsősorban Franciaország) uralkodói már nem fogadhatják el egy államok feletti, rengeteg – a királyi tekintélyt is csorbító – priviligiummal rendelkező, s gyakorlatilag „állam az államban” típusú szervezet létezését. Demurger szerint a kereszties eszmeiség kifulladására és következményei mellett ez lesz a másik, szintén ideológiai indíttatású, de megjelenésében nagyon is gyakorlati tényező, mely rövid időn belül a rend bukásához vezet. S az sem a véletlen műve, hogy mindez éppen a rend derékhatát alkotó Franciaországban következik be: itt a leggyorsabb és a legerőteljesebb a centralizáció.

A bukás (La chute), a per („az első koncepció per”) természetesen külön részt alkot a könyv végén. Demurger végigköveti az eseményeket a Fülöp

által aláírt letartóztatási parancstól egészen a nagymester kivégzéséig. Fülöp döntését gondosan előkészítette: egész Franciaországban egy napon tartóztatták le a királyi tisztviselőket, a baillik a lovagokat. A többi állam viszont csak megkésve vagy egyáltalán nem (Ibériai-félsziget országai) követte a fülöpi példát. Sokáig nem tud mit kezdeni a francia igazságszolgáltatás a letartóztatottakkal, mígnem egy lovag vallani kezd. Az ő vallomása alapján állítják majd később össze a vádiratot, melyben – a bálványimádás, kapzsiság stb. mellett – ott van a középkor legszörnyűbbnek tekintett bűne: a homoszexualitás. Az önállóságát elvesztő pápa kénytelen hozzájárulni a perhez, ezzel a rend elveszti természetes támaszát. A bukás okait kommentálva teszi a szerző azt a megállapítást, mely szerint a templomosok pöre tulajdonképpen csak első fejezete volt a nemzetközi lovagrendek felszámolásának; az ispotályos rend likvidálására csak azért nem került sor, mert a templomos

ügy nem igazán Fülöp és tanácsadói tervei szerint zajlott le. S hogy mi volt a célja a nemzetközi lovagrendek eltüntetésének? A válasz csak első pillanatra furcsa: Fülöp a két nagy rend helyett egy teljesen francia királyi ellenőrzés alatt álló újat képzelt el.

Talán nem véletlen, hogy a könyv utolsó mondatai a kínzóeszközök fejlődéséről és 14. századi alkalmazásukról szólnak.

Demurger munkájában a francia történetírás legjobb hagyományait követve teljességre törően, világos, érthető, élvezetes stílusban oldja fel a téma kiterjedtségéből, nehézségéből és zavarosságából fakadó ellentéteket.

A könyvet figyelemreméltó jegyzet-apparátus (több, mint ötszáz egység), térképek, genealógiai táblázatok és egy 283 címet tartalmazó – részben annotált – bibliográfia egészítik ki.

Szász Géza